

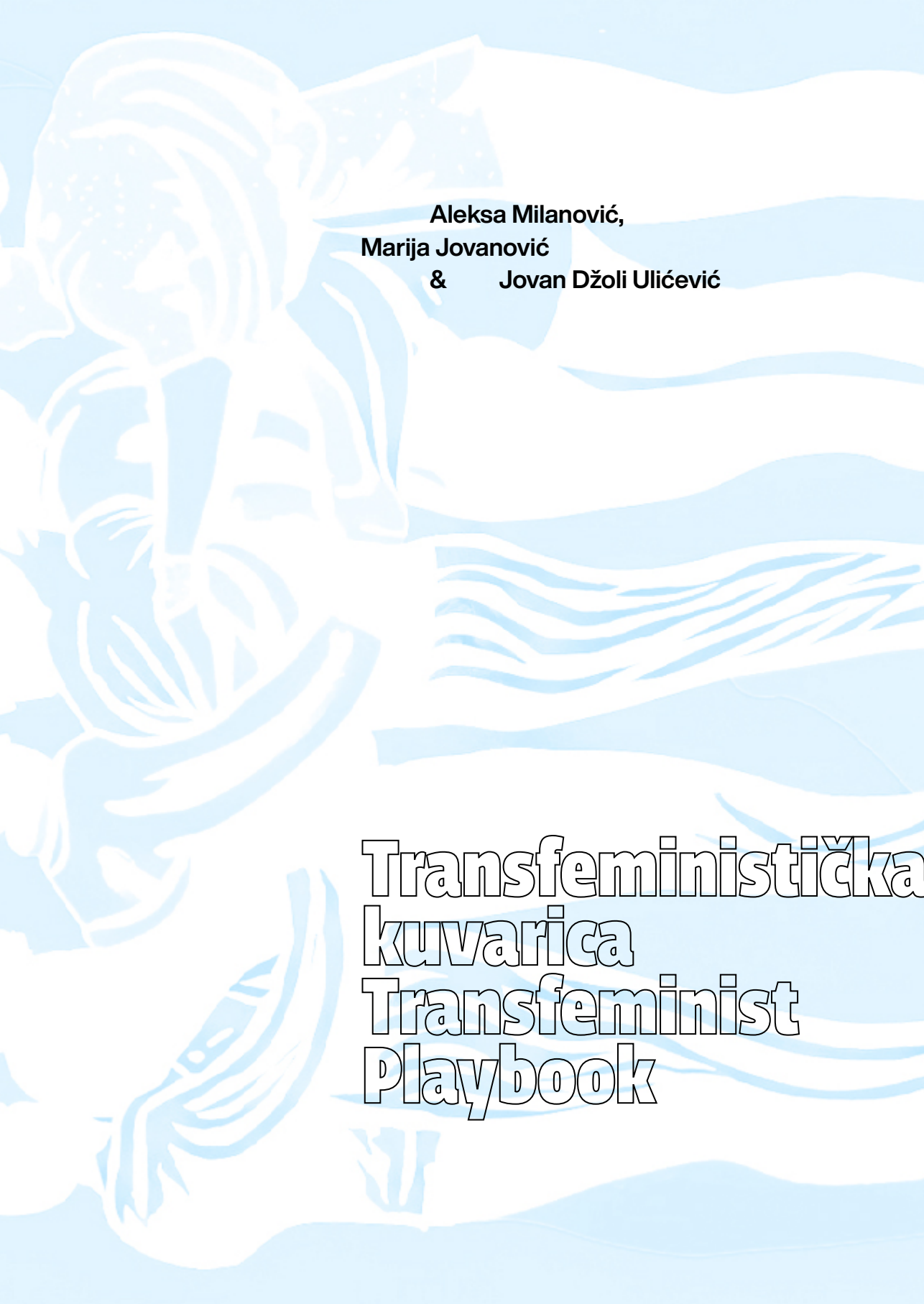

Aleksa Milanović,
Marija Jovanović
& Jovan Džoli Ulićević

Transfeministička kuvarica

Transfeminist
Playbook

**Aleksa Milanović,
Marija Jovanović
& Jovan Džoli Ulićević**

**Transfeministička
kuvarica
Transfeminist
Playbook**

Uvod

Drage saborkinje i saborci,

Sa zadovoljstvom vam predstavljamo našu Transfeminističku kuvaricu, koja ima za cilj da pruži feministkinjama i feministima komunikacione alate za širenje transfeminističkih poruka na efikasan način, sa širokim dosegom. Aktivistkinja i spisateljica Emi Koyama definiše transfeminizam kao pokret organizovan od strane trans žena i pokret za trans žene koje smatraju da je njihovo oslobođenje suštinski povezano sa oslobođanjem svih žena i šire. Koyama napominje da je transfeministički pokret "takođe otvoren za druge queer, interpolne osobe, trans muškarce, ne-trans žene, ne-trans muškarce i druge koji se saosjećaju sa potrebama trans žena i smatraju da je njihov savez sa trans ženama od suštinskog značaja za njihovo oslobođenje."¹

Kuvaricu vam donosimo u trenutku kada se antirodni pokreti širom svijeta, ali i regionu, rasplamsavaju, uzimaju maha, te koordinisano, sa značajnim sredstvima i jakom infrastrukturu, napadaju ljudska prava, rodnu ravnopravnost, demokratiju i društvenu pravdu, kako bi ih iskoristili za dobijanje i/ili zadržavanje svoje političke i ekonomske moći. Kako bismo razumjeli o kakvoj se moći radi moramo razumjeti da kada postoje opresivni sistemi koji se zasnivaju na striktnoj hijerarhiji [poput patrijarhata i kapitalizma], postoji i mali broj privilegovanih ljudi koji su na vrhu tih hijerarhija, što im u odnosu na one koji su niže na ljestvici omogućava nesrazmjerno veliku moć odlučivanja kada su u pitanju značajne teme poput raspodjele sredstava za život i neophodnih resursa [znanje, novac, prilike za napredak, itd]. Kako ljudi koji se upravo tu nalaze žele tu i da ostanu, oni kreiraju različite mehanizme uz pomoć kojih će to ostvariti. Jedan takav mehanizam je rad na zadržavanju trenutnog sistema odnosno društvenog poretka baziranog na nejednakosti [jer ukoliko bi došlo do izjednačavanja položaja svih pojedinaca u društvu ne bi postojala ljestvica na čijem bi oni bili vrhu]. Iako su antirodni pokreti u našim zemljama napredovali u različitom stepenu, te članovi/ce istih ostvarili različit nivo političke moći i samim tim imali različit uspjeh u promovisanju svojih političkih ciljeva, ono što smo prepoznali/e u toku našeg rada jeste njihovu zajedničku

¹ Emi Koyama, "The transfeminist manifesto", In *Transfeminism: A Collection*, ed. Emi Koyama (Portland: The Feminist Conspiracy Press, 2001), 3-12, 3.

želju – da destabilizuju naša društva, da kroz svoj angažman dođu do političkog i ekonomskog profita i da uspostave kontrolu u skladu sa “prirodnim poretkom” kojeg zagovaraju. Taj “prirodni poredak” ogleda se u promovisanju pro-natalitetskih politika u saradnji sa vjerskim vođama², organizovanju debata o pravu na abortus na Javnom servisu³ koji plaćaju svi građani i građanke, porastu govora mržnje zastupljenom i u parlamentima⁴, naročito targetirajući žene, LGBTIQ osobe i osobe sa invaliditetom; rastu broja femicida, ali i rastu transfobije kada su ubijene žrtve trans žene⁵; promjeni kurikulumu kako bi služio indoktriniranju o rodnim stereotipima⁶, organizovanju debata o trans osobama u feminističkim krugovima⁷, problematizovanju rodno senzitivnog jezika od strane patrijarha Srpske pravoslavne crkve⁸, promovisanju antirodnih narativa od strane Katoličke crkve, pokušaju organizovanja dehumanizujuće debate o trans djeci u hrvatskom Saboru⁹, organizovanju strejt Prajda¹⁰ i još mnogo drugih događaja i kampanja.

Upravo iz tog razloga smatrali:emo da je potrebno da počnemo sa intenzivnijim kreiranjem resursa koji imaju za cilj da daju do-

2 “Milatović upoznao mitropolita Joanikija sa mjerama Vlade donijetim u cilju unapređenja nataliteta”, *Vijesti*, 25. mart 2022, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/596810/milatovic-upoznao-mitropolita-joanikija-sa-mjerala-vlade-donijetim-u-cilju-unapredjenja-nataliteta>

3 “Posle pola vijeka od prava na abortus u Crnoj Gori pravi se pitanje”, *Slobodna Evropa*, 17. Maj 2022, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31855117.html>

4 “Osude novih napada Demokratskog fronta na LGBTIQ u Crnoj Gori”, *Slobodna Evropa*, 23. decembar 2021, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-demokratski-front-lgbtqi/31623211.html>

5 “Brutalno ubistvo Noe Milivojev: Transrodne osobe žive u stalnom strahu od nasilja”, *Nova*, objavljeno 10. 07. 2023. Dostupno na: <https://nova.rs/emisije/brutalno-ubistvo-noe-milivojev-transrodne-osobe-zive-stalnom-u-strahu-od-nasilja/>

6 “Srbija i obrazovanje: Šta (ne)će biti u novim udžbenicima iz biologije i da li će ‘nastavnica’ postati zabranjena reč”, *BBC News na sprskom*, 21. novembar 2022. <https://www-bbc-com.cdn.ampproject.org/c/s/www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63658998.amp?fbclid=PAAabSKdEUp8DeigRbsuTKUkDnHdKcD-8SD2f-UJwEOcL-TLT2qoHTf7NMH3U>

7 “Da se zna: Otkazati transfobično predavanje u Biblioteci grada Beograda”, *N1*, objavljeno 7.4.2023. Dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/da-se-zna-otkazati-transfobicno-predavanje-u-biblioteci-grada-beograda/>

8 “Srpski patrijarh ‘čisti’ jezik od rodne senzitivnosti”, *Slobodna Evropa*, objavljeno 19.04.2023. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/spc-zene-rodno-osetljiv-jezik/32370740.html>

9 “Prekinuta tematska sjednica o trans djeci zbog neutemeljenih tvrdnji”, *kolekTIRV*, objavljeno 9.02.2023. Dostupno na: <https://kolektirv.hr/prekinuta-tematska-sjednica-o-trans-djeci-zbog-neutemeljenih-tvrdnji/>

10 Veb sajt Straight Pride Zagreb: <https://heteropridehr.com/>

prinos stvaranju konsenzusa oko vrijednosti koje feministički pokreti zastupaju u regiji post-jugoslovenskih zemalja, kao i oko zajedničkog argumentovanja, kako bi naša borba bila efikasnija, a naš se glas što jače i dalje čuo.

Naša *Transfeministička kuvarica* se sastoji iz dva dijela: u prvom smo sročili: e osnove antirodnih pokreta i pokušali da objasnimo njihovu suštinu i mehanizme djelovanja, te sumirali glavne argumente koje konstruišu i plasiraju u našoj regiji i na koje smo do sada nailazili. Uz punu svijest da ovo nije konačna lista argumenata, pokušali: e smo da objedinimo one ključne koji se najčešće i najglasnije čuju. Svaki od argumenata pokušali smo da objasnimo, razložimo i da damo alternativu i prijedlog odgovaranja na iste. U drugom dijelu publikacije, naći ćete studije slučaja iz tri zemlje: Hrvatske, Srbije i Crne Gore, u kojima smo analizirali: e konkretne slučajeve odnosno određene akcije ili kampanje koje su antirodni akteri pokretali. Uz pomoć analize ovih slučajeva, pokušali smo da izvučemo i glavne lekcije koje feministički pokreti mogu da nauče kako bi ubuduće prevenirali ili imali efikasnije odgovore na slične situacije.

Transfeminističku kuvaricu vam solidarno dajemo na čitanje i dijeljenje, uz nadu da će podsticati prijeko potrebne diskusije unutar feminističkih pokreta i time doprinijeti razmjeni znanja i iskustva među feministkinjama i feministima različitih identiteta, klasne pripadnosti i političkih određenja, a sa ciljem činjenja feminističkih pokreta solidarnijim, borbenijim i proaktivnijim neprijateljem antirodnim pokretima.

Protiv kakvih politika se borimo?

Antirodni pokreti širom svijeta doživljavaju svoj puni zamah i eskalaciju, još od 1990-ih godina, kada termin **“rodna ideologija”** biva popularizovan od strane Vatikana, a zatim preuzet od strane konzervativnih političkih aktera, medija, opšte javnosti, ali i od strane dijela feminističkog pokreta (koji se često naziva trans-isključujućim radikalnim feminizmom). Prva osoba koja je upotrijebila ovaj termin je Dale O’Leary iz Sjedinjenih Američkih Država – katolkinja bliska organizaciji Opus Dei i aktivistkinja čiji aktivistički ciljevi uključuju i ukidanje prava na tjelesnu autonomiju i abortus. U tom kontekstu, ona povezuje “rodnu ideologiju”, sa “kulturom smrti”, odakle i potiče pozicioniranje antirodnog diskursa kao pro-život (eng. *pro life*). Za diskurs antirodnih aktera su karakteristični svi elementi koje koriste fašistički narativi: promocija hijerarhije kao prirodne, hostilnost ka univerzalnom građanstvu, konstruisanje teorija zavjere, radikalna revizija liberalnih vrijednosti, deklarativni antikapitalistički narativi, jasan antikomunizam kroz izjednačavanje nacizma i komunizma, kreiranje mitologije i kulta žrtve (što je karakteristično naročito za zloupotrebu djece za postizanje njihove političke agende, koja se predstavlja kao odbrana najboljeg interesa deteta, nacionalizam, uključujući elemente i homonacionalizma i femonacionalizma).

Važno je pomenuti i činjenicu da je izuzetno teško precizno i kompletno definisati koncept i izraz „rodna ideologija” jer, kako kažu Stefanie Mayer i Brigit Sauer – istraživačice na polju antirodnih pokreta – on izmiče svim pokušajima da se precizno definiše njegovo značenje i opseg. Pomenute istraživačice takođe konstatuju da je upravo ta fluidnost ono što čini „rodnu ideologiju” uspješnim pozivom koji ima potencijal da ujedini širok spektar aktera koji ima suprotstavljene ideologije. One analizom ovog diskursa objašnjavaju da „rodna ideologija” funkcioniše kao „prazni označitelj” (engl. empty signifier) jer ne označava konkretne društvene pojave ili politike, niti ideološko stanovište, već nejasno (a emocionalno nabijeno) odbacivanje razvoja porodične politike, rodne ravnopravnosti, rodni studija, politika vezanih za seksualnost i seksualnog vaspitanja. Na kraju konstatuju da potencijal „praznih označitelja” leži upravo u tome što nastoje da „dovedu do ujednačene homogenosti veoma heterogene stvarnosti” odnosno da uvežu u jak i stabilan pokret brojne aktere, koji suštinski ne dijele ni vrijednosti ni motivaciju, kreirajući tako privid jedinstva, a to može biti pogubno onda kada doprinosi kreiranju neprijateljskog društvenog okruženja i/ili diskriminatornih politika.¹

Antirodni pokreti su često percipirani kao otpor napretku rodne ravnopravnosti, odnosno pravima žena i LGBTIQ osoba, međutim, oni su više od toga na šta i ukazuju i brojna istraživanja.² Antirodni pokret predstavlja transnacionalni pokret koji ima za cilj da uspostavi alternativni politički i društveni sistem, instrumentalizujući rod i ljudska prava žena i LGBTIQ osoba, za ostvarivanje političke, ekonomske i društvene moći. Antirodne politike i diskursi su privlačni denisničarima i fašistima, upravo jer predstavljaju efikasan način za promovisanje hijerarhije. “Ovaj jezik veže odbranu hijerarhije oca, sa odbranom hijerarhije poslodavca nad radnikom, te sa odbranom hijerarhije nad ljudima uopšte”.³

1 Stefanie Mayer and Brigit Sauer, “‘Gender ideology’ in Austria: Coalitions around an empty signifier”, in *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte (London: Rowman & Littlefield, 2017), 23–40.

2 Damjan Denkovski, Nina Bernarding, and Kristina Lunz, *Power Over Rights: Understanding and countering the transnational anti-gender movement*, Volume I (Berlin: Centre for Feminist Foreign Policy, 2021).

3 Ibid, 18.

Zašto koriste upravo ove teme za svoje političke ciljeve? Koriste ih zbog toga što ove teme izazivaju opštu javnost da preispita i redefiniše svoje stavove i ponašanja u odnosu na tijelo, porodicu, naciju i društvene odnose uopšte. Upravo redefinisanjem ovih stavova, dolazi do razotkrivanja opresivnih sistema (kapitalizam, patrijarhat, rasizam, ableizam i drugi), te samim tim i do veće jednakosti među ljudima, ravnomjernije raspodjele resursa i većeg stepena učešća u procesima odlučivanja o sopstvenim životima, ali i društvu, što neminovno vodi smanjivanju moći koju ovi sistemi imaju. U tom smislu rod funkcioniše kao "simbolično ljepilo" (eng. symbolic glue) između različitih aktera ovog pokreta, jer antirodni akteri ne dijele istu ideološku matricu, a njihova motivacija za antirodno djelovanje je raznolika i zavisna kako od političkog konteksta, tako i od njihovih političkih interesa.

'Rodna ideologija' je postala označitelj poraza demokratskih institucija, a suprotstavljanje ovoj ideologiji postalo je sredstvo za odbacivanje različitih aspekata trenutnog društveno-ekonomskog poretka, počevši od prioritizacije politike identiteta u odnosu na materijalna pitanja, zatim slabljenja društvene, kulturalne i političke sigurnosti ljudi, do potpune otuđenosti društvenih i političkih elita, te na kraju uticaja transnacionalnih institucija i globalne ekonomije na nacionalne države. (Grzebalska, et al., 2017) ⁴

4 Weronika Grzebalska, Eszter Kováts and Andrea Pető, "Gender as symbolic glue: how 'gender' became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order", *Political Critique*, January 13, 2017. Dostupno na: <https://politicalcritique.org/long-read/2017/gender-as-symbolic-glue-how-gender-became-an-umbrella-term-for-the-rejection-of-the-neoliberal-order/>

Antirodni akteri se dijele na *stare, nove i saveznike*.⁵ **Stari, etablirani akteri**, uključuju sve one koji su postojali prije 2000-te godine, te imaju značajne i dobro ustanovljene pozicije u nacionalnim i internacionalnim krugovima. U njih spadaju Katolička crkva, kao i druge hrišćanske grupe, zavisno od konteksta u kojem funkcionišu (npr. analize u dijelu ove publikacije koje se bave Srbijom i Crnom Gorom, podrazumijevaju ođe i Srpsku pravoslavnu crkvu i njene proksije). U ovu grupu spadaju i razne think tank organizacije, poput US-American Heritage Foundation i brojnih drugih. Grupa **novih aktera** je porasla u zadnjoj deceniji djelovanja antirodnog pokreta, te podrazumijeva razne "građanske inicijative", nove think tank organizacije, online platforme, političke partije i institucije, kao što je npr. "La Manif Pour Tous". Jedna od njihovih ključnih karakteristika jeste mogućnost da mobilišu ljude van originalnih okvira antirodnog pokreta i unutar javnog prostora, te organizuju masovne demonstracije.⁶ Grupa **saveznika** podrazumijeva akademske radnike/ce, političare/ke, medije i druge, te sve druge koji podržavaju i pojačavaju njihove glasove.

U grupi novih aktera antirodnog pokreta posebno se ističu inicijative, organizacije, pojedinke i pojedinci koji tvrde da se zalažu za prava žena i/ili LGB osoba, a zapravo pod plaštom **rodno kritičkog "feminizma"** promovišu i šire transfobiju. Njihovo aktivističko delovanje i rad podrazumevaju zagovaranje za ograničavanje i ukidanje prava transrodnim osobama, a posebno trans ženama. Preklapanje njihovih stavova sa stavovima o transrodnosti koje promovišu desničari i stari etablirani antirodni akteri nije retkost, iako se može okarakterisati kao svojevrsni paradoks budući da ove grupe tvrde da se bore protiv patrijarhata i rodne neravnopravnosti. U praksi nije neobičajeno da ove grupe podržavaju i pozdravljaju inicijative desničarskih aktera koje se sprovode na štetu transrodnih osoba.

5 Roman Kuhar and David Paternotte, "The anti-gender movement in comparative perspective," in *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte (London: Rowman & Littlefield, 2017), 253-272.

6 Roman Kuhar and David Paternotte, "Gender ideology" in movement: Introduction. in *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte (London: Rowman & Littlefield, 2017), 1-23.

Rodno kritički "feminizam" je zapravo *eufemizam za trans isključujuće stavove i politike* koje se baziraju na esencijalističkim shvatanjima pola, te insistiraju na verovanju da je pol nepromenljiva biološka činjenica koja bi trebalo da predstavlja osnovu za feminističko organizovanje i borbu za prava žena (onih kojima je oznaka ženskog pola dodeljena na rođenju). U skladu sa tim grupe koje promovišu i zagovaraju ove stavove poznate su po tome da trans ženama zabranjuju pristup ženskim prostorima. Mali broj takvih grupa dozvoljava pristup samo trans ženama koje su prošle kroz sve faze medicinske tranzicije i izmenile svoje telo u skladu sa rodno binarnim normativom, dok veći broj grupa ne priznaje postojanje trans žena ni u ovom slučaju. Insistiranje na polnom dimorfizmu i polu kao biološkoj stvarnosti koja se mora posmatrati van kulture i društva i rodu koji proizilazi iz pola jesu polazne osnove za sve što govore, pišu i rade rodno kritičke "feministkinje i feministi". Oni odbacuju ideju da se rodni identitet ne mora nužno poklapati sa polnom odrednicom te shodno tome trans žene ne smatraju ženama pa osim transfobije promovišu i mizoginiju. Zastupanjem i odbranom ideja o binarnom polnom normativu kao nečemu što je prirodno dato i što se može jasno definisati, zapravo se podržavaju kolonijalističke i rasističke definicije i ideali ženskosti koji se baziraju na Zapadnom modelu tela belih žena kao normativa. Zapadne kolonijalne sile su binarni rodni normativ nasilno nametale brojnim kulturama koje su u okviru svojih tradicija prepoznavale rodnu raznolikost. Pored toga, binarna polna/rodna razlika može se smatrati kolonijalnim izumom sa izraženom funkcijom rasizacije jer ona dehumanizuje kolonizovane narode tako što ih isključuje iz domena Zapadnog binarnog koncepta "muškosti"/"ženskosti", dok istovremeno briše drugačije rodne sisteme i oblike društvenog organizovanja koji polnoj različitosti ne daju primarni značaj. Naime, počev od 19. veka jedan od argumenata koji su eugeničari i rasisti isticali kao dokaz rasne superiornosti je izražen polni dimorfizam odnosno jasna vizuelna razlika između muškaraca i žena kod belih ljudi dok je kod ljudi crne rase, autohtonih grupa na tlu Severne Amerike, kao i kod drugih ne-belih rasa ta razlika manje uočljiva⁷. Zapravo eugeničari i rasisti su insistirali na tvrdnji da "što je rasa manje civilizovana to je manja razlika između dva pola", oni su smatrali da je istaknuti polni dimorfizam jedino vidljiv kod bele rase i da je to odlika progressa i civilizovanosti.

7 Kyla Schuller, *The biopolitics of feeling : race, sex, and science in the nineteenth century*, Duke University Press, Durham and London, 2018.

U sledećem dijelu reč feminizam je pod znacima navoda zbog toga što se politike isključivanja i diskriminacije trans osoba nikako ne mogu smatrati feminističkim nasleđem niti delom feminističke borbe. Smatramo, kao i veliki broj drugih autora/ki da se feminizam ne može i ne smije relativizovati time što ćemo nazivati svaku deklarativnu borbu za prava žena feminizmom, a naročito ne borbu onih aktera/ki koji isključuju bilo koju grupaciju žena i osoba drugačijih rodnih identiteta, bilo da to rade promovisanjem biološkog esencijalizma, ili instrumentalizacijom borbe za rodnu ravnopravnost.

Rodno kritički "feminizam" se može izjednačiti sa trans isključivim radikalnim "feminizmom" (eng. trans-exclusionary radical feminism – TERF), iako se često grupe kao i pojedinke i pojedinci koji zastupaju rodno kritičke stavove ograđuju od toga da su transfobični i tvrde da ne podržavaju politike koje sprovode TERF grupe.⁸ Akronim TERF popularizovala je trans inkluzivna cis feministkinja Viv Smythe 2008. godine u nastojanju da napravi razliku između radikalnih feministkinja i onih koje su propagiranje transfobije nazivale radikalnim feminizmom. Vremenom se ovaj akronim ustalio i ušao u regularnu upotrebu širom sveta pa su po ugledu na desničarsku kampanju "homofob je vređanje" ("homophobe is a slur") iz 2012. godine, grupe koje propagiraju rodno kritički "feminizam" već 2013. godine pokrenule kampanju "TERF je vređanje" ("TERF is a slur") i "cis je vređanje" ("cis is a slur") u nameri da izbace ove termine iz upotrebe bar u feminističkim krugovima.⁹

8 Gina Gwenffrewi, "J. K. Rowling and the Echo Chamber of Secrets", *TSQ: Transgender Studies Quarterly* Volume 9, Number 3, August 2022, 507-516.

9 Cristan Williams, "Women's Movement, Trans Inclusion In/Exclusion From", in *The SAGE Encyclopedia of Trans Studies*, edited by Abbie E. Goldberg and Genny Beemyn (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021), 910-913; Cristan Williams, "TERFs", in *The SAGE Encyclopedia of Trans Studies*, edited by Abbie E. Goldberg and Genny Beemyn (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021), 822-825.

Jedna od specifičnosti TERF grupa, pojedinki i pojedinaca je i to da smatraju da svojim delovanjem ne propagiraju diskriminaciju trans osoba te da njihovi stavovi nisu transfobični. Oni time veoma često svoje sagovornice i sagovornike (a posebno one koji nisu sasvim upućeni u tematiku) namerno dovode u zabludu i nastoje da zamaskiraju transfobične narative koje proizvode, šire i zastupaju. Na taj način pridobijaju publiku koja je neopredeljena ili koja nije uopšte upoznata sa temom transrodnosti i problemima sa kojima se transrodne osobe susreću. Pored toga često i sam jezik kojim se služe u javnim obraćanjima nije uvek formulisan tako da se lako može identifikovati kao nasilan i uvredljiv, te kao takav ne bude uvek odmah prepoznat kao transfobični govor uprkos tome što nosi poruke koje dehumanizuju ili diskriminišu transrodne osobe. Na primer, jedan od pristupa koji koriste je "poziv na debatu" u okviru koje svi koji ne dele njihovo mišljenje moraju da dokazuju to da transrodne osobe uopšte postoje i da su društvena i institucionalna transfobija nešto što zaista pogađa transrodne osobe i onemogućava im svakodnevno funkcionisanje bez stresa i straha od diskriminacije. Pored toga, veoma čest pristup je onaj kada ove grupe nude "dobronamerna rešenja" poput potpune segregacije trans osoba u javnim prostorima, ali i generalno u raznim sferama života, što je ne samo neizvodljivo već se može svrstati u ozbiljne diskriminatorne ideje i prakse, takođe vrlo upotrebljavane u rasističkim politikama koje su obilježile segregaciju i apartheid. Uprkos tome ove grupe predložena rešenja ovog tipa predstavljaju kao pružanje ruke i dokaz da nemaju ništa protiv trans osoba. Takođe, jedna od često korišćenih taktika je *upotreba govora koja se fokusira na brigu - za žene* ("koje u opasnost dovode muškarci koji se lažno predstavljaju kao transrodne žene") ili *za decu i mlade* ("koji prerano ulaze u proces tranzicije i ukidaju sebi mogućnost da se predomisle"). Uz to često navode da nemaju ništa protiv odraslih osoba koje žele da pristupe medicinskoj tranziciji, iako bi se mere koje predlažu direktno i na vrlo negativan način odrazile na živote svih trans osoba. Izražavanje zabrinutosti, a zatim i insistiranje na uvođenju svih mogućih mera, zabrana i zakona koji bi sprečili da se dese ove hipotetički opasne situacije zapravo je *populističko* širenje transfobije koje veliki broj ljudi nažalost ne prepoznaje kao takvo upravo zbog načina na koji se plasira u javnost.

Ove i slične taktike su gledano na duže staze daleko opasnije od retorike koju najčešće imaju oni koji su u grupi starih etabliranih aktera antirodnh pokreta, jer su manipulativne i imaju potencijal da mobilišu i ljude koji u stare aktere nemaju poverenja i nisu im naklonjeni. Stari akteri antirodnh pokreta svoju netoleranciju, mržnju i poziv na diskriminaciju izražavaju mnogo direktnije što na jedan broj ljudi i utiče da ostanu neopredeljeni ili čak da se usprotive onome što čuju ukoliko se zalažu za neke specifične vrednosti koje nisu u skladu sa govorom mržnje. Međutim, suptilne poruke i retorika koja mržnju i netrpeljivost pažljivo skriva ističući u prvi plan brigu ili važnost kritičkog promišljanja, iza kojih se kriju negacije transrodnih identiteta i iskustava, mogu navesti ljude na to da zaista počnu da preispituju transrodnost kao novu i potencijalno opasnu društvenu pojavu koja pretili da ugrozi žene i decu. Ove taktike su posebno dobro razrađene u okviru online prostora koji zahvaljujući svojim specifičnostima omogućava brzo i efikasno širenje transfobije. Poslednju deceniju karakteriše i ubrzan razvoj društvenih mreža, drastičan porast korisnika_ica interneta i globalno umrežavanje velikih razmera te se zahvaljujući tome do informacija dolazi veoma brzo i lako. Pa ipak, pitanje je na kakve informacije će neko naići kada se prvi put susretne sa temom transrodnosti. Zbog toga je jako važno razumeti šta je transfobija i na koji način se sve može ispoljavati.

Transfobija je termin kojim se označavaju svi oblici nasilja, diskriminacije, mržnje, gađenja, agresivnog ponašanja i uopšte negativnih stavova koji su usmereni ka transrodnim osobama, rodno nebinarnim osobama ali i prema svim osobama koje se na bilo koji način na primer svojim ponašanjem ili izgledom ne uklapaju u binarni rodni normativ. Manifestuje se na različite načine: preko verbalnog, emocionalno-psihološkog, socijalnog, elektronskog, ekonomskog, seksualnog i fizičkog nasilja. Transfobija obuhvata institucionalizovane oblike neposredne i posredne diskriminacije, kriminalizaciju, patologizaciju i stigmatizaciju trans i rodno nebinarnih osoba. Institucionalna diskriminacija transrodnih osoba vrši se posredstvom medicinskih, naučnih, pravnih, obrazovnih, religijskih i drugih institucija koje putem različitih mehanizama obespravljaju i diskriminišu transrodne osobe i samim tim i proizvode i podstiču druge oblike diskriminacije. Opštu društvenu ili kulturalnu diskriminaciju transrodnih osoba vrše i podstiču pojedinci ili društvene grupe koje preuzimaju stavove institucija i na osnovu tih stavova komuniciraju i deluju u okviru svojih mikrozajednica (porodica, vršnjačke grupe, radni timovi i slično) kao i u medijima i javnim prostorima (ulice, sportski tereni, ugostiteljski objekti i slično). Transfobija se može ispoljavati na različite načine, od kojih je neki lakše, a neki teže odmah prepoznati. Eksplicitni govor mržnje, verbalno ili fizičko nasilje, negiranje trans i rodno nebinarnih identiteta, pa i negiranje postojanja samog roda, ali i neadekvatno medijsko izveštavanje, predstavljaju samo neki od načina ugnjetavanja, dehumanizacije i socijalnog isključivanja trans i rodno nebinarnih osoba.

Opšte smjernice za transfeminističko argumentovanje

Sa kim komuniciramo?

Ključna ciljna grupa sa kojom možemo da razgovaramo kako bismo povećali podršku prema transfeminističkim temama su sve one osobe koje ne poznaju temu dovoljno, koje su neopredijeljene u odnosu na specifične nijanse određenih univerzalnih vrijednosti ili su ipak potpuno vrijednosno neodređene.

Važno je imati na umu da ove činjenice sačinjavaju samo preduslov za komunikaciju, te je u skladu sa tim važno imati u vidu da je za uspješnu komunikaciju neophodno stvoriti osnove za solidarnost koja je bazirana na principima, umjesto empatiji i poistovjećivanju, te imati razumijevanja i strpljenja.

Upravo one osobe su one koje nedovoljno poznaju temu su one koje su ranjive na korišćenje anti-rodnih taktika. Nepoznate pojave i ljudi nam sami po sebi ulivaju određenu dozu straha jer ne znamo šta od njih možemo da očekujemo, da li su prijateljski nastrojeni prema nama i da li postoji neka prijetnja od koje treba da se zaštitimo. Anti-rodni akteri zloupotrebljavaju upravo ovaj prirodan osjećaj straha ka nepoznatom pripisujući temama vezanim za rod različite prijeteće osobine (trans žene žele da ugroze postojanje „običnih“ žena, gej ljudi žele da indoktriniraju našu djecu, kvir ljudi žele da unište porodicu, isl.) što kada se uveže sa postojećim strahom naravno za rezultat ima kreiranje neprijateljskih osjećanja i stavova prema ovim temama i zajednicama koje se povezuju sa istim, a samim tim i opravdava svaki pokušaj napada kao odbrane od prijetnje. Takvi nam osjećaji i stavovi mogu djelovati neprihvatljivo i kao osnov za utvrđivanje da nema smisla komunicirati sa osobom

sa ciljem ostvarivanja podrške, međutim oni su često u kontradikciji sa opštim vrijednostima koje osoba ima (npr. smatranje da nasilje nije prihvatljivo ni prema kome, da i trans osobe i žene jesu diskriminisane, da svi treba da budu jednaki itd.). Kada su ovakve situacije u pitanju važno je tokom komunikacije razlikovati vrijednosti od stavova (o čemu će biti govora u nastavku), te dodatno treba imati u vidu koliko jak faktor može da bude emotivni aspekt svake priče koja se tiče tema koje osoba povezuje sa ličnom bezbjednošću (jer se antirodni narativi oslanjaju upravo na činjenicu da strah i osjećaj da nam je sigurnost ugrožena često može umanjiti racionalno sagledavanje situacije).

Na kraju, treba imati na umu da mnoge od ovih osoba osjećaju na svojoj koži nezadovoljstvo u odnosu na ljudska prava i neizvjesne uslove egzistencije, pa zbog toga lako mogu da se nađu u situaciji da vjeruju riječima nekoga ko im obećava sigurnost bilo koje vrste. Međutim, ukoliko komuniciramo sa razumijevanjem ovih strahova i problema, te učinimo teme o kojima govorimo pristupačnim, razumljivim i pravilno ih predstavimo kao činjenično potpuno suprotne od onoga što antirodni pokreti predstavljaju da one jesu – kreiramo prostor za usvajanje transfeminističkih vrijednosti i stavova.

Kako da znamo ko pripada fluidnoj sredini?

Fluidnom sredinom (eng. movable middle) se smatraju svi ljudi koji spadaju u prethodno opisanu kategoriju, odnosno svi oni koji iz bilo kog razloga nemaju jasno izdefinisani stav ili vrijednosno opredjeljenje u odnosu na datu temu. Kada govorimo o transfeminističkim narativima, važno je da znamo kakvi su stavovi o trans temama unutar različitih društvenih grupa, te sa kakvim se nivoima znanja susrijećemo. Skorašnja istraživanja koja su rađena od strane organizacija u regionu nam mogu dati odgovore na ova pitanja. Primjera radi, Spektra, transfeministička organizacija iz Crne Gore je tokom 2023. godine uradila prvo istraživanje koje se bavilo isključivo stavovima opšte javnosti o transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama. Istraživanje pokazuje sljedeće:

► Postoji stabilna podrška transrodnim osobama u procentu između **15-20%**, odnosno svaka 4-5 osoba podržava trans osobe. Kroz ovu podršku prepoznaje se i aktivno učešće trans osoba u društveno važnim pitanjima (20.8%), razumijevanje o povezanosti borbe određene grupe za dobrobit cijelog društva (23.6%)

► Na skali 1 do 10, ispitanici ocjenjuju svoje poznavanje trans osoba prosječnom ocjenom 3.4, odnosno ne naročito dobro

► **Svega 20.2% osoba** ispravno definiše pojam "transrodna osoba", dok 28.6% ne zna, a svi ostali daju odgovore koji pogrešno definišu trans osobe

► **17.2% osoba** prepoznaje postojanje niza rodnih identiteta, van okvira muško/žensko, i u tu kategoriju uglavnom spadaju mlade osobe (18-35 godina), osobe sa višim obrazovnim kvalifikacijama i žene

► **Trećina ispitanika/ca** razumije razliku između seksualne orijentacije i rodnog identiteta

► 69.1% ne razumije u potpunosti razliku između pola i rodnog identiteta, 80.01% ne razumije nebinarne identiteta, ali je manji procenat onih koji ne vjeruju da nebinarne osobe ne postoje (71.9%)

► Oko trećine ispitanika/ca ne zna kako bi se osjećalo da im se bliski prijatelj ili član porodice autuje kao trans osoba, dok četvrtina ne zna da li bi ih podržali

► 42.8% ispitanika/ca se ne osjeća ugodno u razgovoru o transrodnim osobama, dok 36.5% nije sigurno (veću ugodnost osjećaju žene, mladi i visoko obrazovani). Oko trećine ne želi da navede razlog neugodnosti, dok ostali ne znaju ili navode predrasude i nepostojanje podrške prema trans osobama

► 45.3% ne vidi direktnu korist borbe za ljudska prava jedne grupe kao dobrobit za cijelo društvo, dok 31.1% ne zna

► Podrška prava na tjelesnu autonomiju može se videti kroz podržavanje prava trans osoba na proces prilagođavanja pola (24.6%) i prava na abortus (51.3%), dok je procenat onih koji nijesu sigurni između jedne petine (za abortus), i jedne četvrtine (za proces prilagođavanja pola). Međutim, polovina vjeruje da osobe treba da imaju pravo da donose odluke o svom tijelu, dok petina nije sigurna.

Istraživanje koje je uradila regionalna LGBTI organizacija za Zapadni Balkan i Tursku - ERA¹⁰, pokazuje da je vjerovatnije da građani/ke Zapadnog Balkana **ne percipiraju transrodne osobe kao opasnost za žene (54,0%)**, međutim i dalje postoji veliki dio onih koji vjeruju suprotno (35,0%), ali i **11% onih koji su između.**

U okviru istraživanja koje je sproveo CeSID – Centar za slobodne izbore i demokratiju 2021. godine poseban set pitanja bavio se time kakav je „odnos građana Srbije prema pitanjima promene pola i rodnog identiteta“ (CeSID, 2021: 35).¹¹ Ovo istraživanje je pokazalo da na pitanje – *Kakav je Vaš odnos prema osobama koje su se odlučile za promenu pola?* najveći procenat odnosno 43% ispitanika ima negativan odnos, dok najmanji procenat koji čini 6% ispitanika navodi da ima pozitivan odnos. Od ukupnog broja ispitanika koji imaju negativan odnos 18% njih ističe da ima veoma negativan odnos prema osobama koje su se odlučile za promenu pola, dok ostalih 25% ima samo negativan odnos. **Neutralan odnos ima 35% ispitanih osoba, dok je 16% njih odgovorilo da ne zna i da ne može da proceni.** Ukoliko se posmatraju starosna i obrazovna struktura kao i mesto stanovanja ispitanika ovo istraživanje je pokazalo da je procenat onih koji imaju negativan stav veći kod starijih ispitanika, kao i kod onih koji imaju niži nivo obrazovanja i/ili žive u ruralnim sredinama.

¹⁰ ERA, *Attitudes towards LGBTIQ+ people in the Western Balkans, Analytical Report of Public Opinion Poll*, ERA – Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, June 2023, Dostupno na: <https://lgbti-era.org/equality-has-no-alternative/>

¹¹ CeSid – Centar za slobodne izbore i demokratiju, *Ka boljem razumevanju prava LGBTI osoba i njihove pozicije u društvu*, 2021. http://www.cesid.rs/wp-content/uploads/2021/09/CeSID_Srpski.pdf

Svi navedeni podaci pokazuju da postoji barem 30%, a u nekim slučajevima i više, onih koji nemaju stav, a koji pokazuju određeni stepen otvorenosti da saznaju više o trans-feminističkim temama.

Uzevši u obzir da su dominantno to žene, mladi i visoko obrazovani, upravo bi oni trebali biti glavna ciljna grupa

**kada govorimo
o fluidnoj sredini,
sa kojima treba da
komuniciramo,
naravno ne otpisujući
ni druge grupe.**

**Ove grupe takode
nijesu homogene,
pa je potrebno dublje
istraživanje o ovim
grupama, kako
bi se porukama
efikasno dosegle.**

Koja je osnova anti-rodne komunikacije, a koja transfeminističke?

U komunikaciji bilo koje vrste treba jasno razlikovati vrijednosti, stavove i ponašanja, ova podjela nam može velikim dijelom pomoći da bolje razumijemo osobu sa kojom komuniciramo, što nam nadalje omogućava da efektivnije oblikujemo i prenesemo svoje poruke.

Vrijednosti su duboko usađena uvjerenja i principi koji vode odluke, postupke i prosuđivanja osobe. Oni predstavljaju ono što pojedinci ili društva smatraju važnim, poželjnim ili moralno ispravnim. Vrijednosti mogu obuhvatiti širok raspon koncepata, uključujući poštenje, integritet, pravdu, slobodu i saosjećanje. Oni služe kao osnova za oblikovanje stavova i ponašanja.

Stavovi se odnose na evaluativne sudove, osjećaje i dispozicije koje pojedinci imaju prema ljudima, predmetima ili idejama. Ova prosuđivanja mogu biti pozitivna, negativna ili neutralna i uticati na percepciju i reakciju osobe na različite situacije. Stavovi se mogu oblikovati ličnim iskustvima, društvenim uticajima i kulturnim normama. Oni igraju ključnu ulogu u određivanju načina na koji pojedinci pristupaju i komuniciraju sa svijetom oko sebe.

Ponašanja su vidljive radnje ili reakcije koje pojedinci pokazuju kao odgovor na unutrašnje ili spoljne stimuluse. Ove radnje mogu biti fizičke, verbalne ili neverbalne i obuhvataju širok spektar aktivnosti, od jednostavnih gestova do složenih zadataka. Na ponašanja utječe kombinacija faktora, uključujući vrijednosti, stavove, emocije i vanjske okolnosti. Oni pružaju uvid u to kako pojedinci izražavaju svoja uvjerenja, stavove i namjere u praksi.

Iz navedenog zaključujemo da su vrijednosti najpostojanija struktura te da je za uspješnu komunikaciju neophodno da se osoba sa kojom komuniciramo može vrijednosno povezati sa našom porukom. U tom smislu se transfeministički pokreti i antirodni pokreti u svojoj komunikaciji oslanjaju na suprotne vrijednosti. Transfeministički pokreti u stremljenju ka jednakosti i prihvatanju različitosti najviše se oslanjaju na vrijednosti otvorenosti i univerzalizma, dok se antirodni pokreti u cilju očuvanja nejednakih društvenih poredaka oslanjaju na vrijednosti konzervativizma i moći.

Teorija o ovim grupama vrijednosti proizilazi iz istraživanja "Understanding Homophobia: The relationship between human values and attitudes towards homosexuality in the context of anti-gender mobilizations", Irene Cvetkovic, iz 2023, definisane su 4 grupe vrijednosti: konzervativizam, moć, univerzalizam i otvorenost.¹²

Ključni zaključci istraživanja su sljedeći:

Dominantna pozicija **konzervativizma** kao ljudske vrijednosti utiče na porast homofobije. Jedno od mogućih tumačenja ovog nalaza je činjenica da se na homoseksualnost gleda kao na odstupanje od tradicionalnih normi, čije je očuvanje u osnovi ove ljudske vrijednosti. Ljudi koji daju prednost konzervativizmu kao ljudskoj vrijednosti mogu osjetiti veću pripadnost antirodnim pokretima i veće slaganje s njihovim narativima i argumentima, jer je temelj antirodnog pokreta borba protiv "rodne ideologije" definisane kao suprotstavljanje tradiciji i religiji.

Dominantna pozicija **moći** kao ljudske vrijednosti utiče na porast homofobije, ali ne tako snažno kao konzervativizam. Moć kao ljudska vrijednost podrazumijeva traženje društvenog statusa i prestiža, što podrazumijeva prihvatanje dominantnih kulturnih i moralnih normi. Tendencija promocije homofobičnih i transfobičnih stavova antirodnih aktera može se tumačiti kao vrijednovanje moći, odnosno jačanje osjećaja superiornosti i dominacije (muška superiornost, kriza maskuliniteta).

Sve inicijative antirodnih grupa mobilisane su sugerisanjem velike prijetnje koja dolazi od "homoseksualne agende", nadograđujući se na slike prijetnje kod LGBTIQ zajednice i aktivista, kao i izazivanjem straha i anksioznosti zbog moguće društvene destabilizacije, ali i lični gubitak povezan sa strahom od gubitka roditeljskog autoriteta (djeca u školi će se učiti da prihvate homoseksualnost) i smanjenjem sigurnosti djece i žena (posebno kroz prikazivanje trans žena kao nasilnih žena sa penisima koje su opasne za najugroženije članove porodice – žene i djecu). Uspjeh antirodnih mobilizacija u navedenim inicijativama leži u dominaciji vrijednosti konzervativizma i moći koje predstavljaju vrijednosti motivisane **anksioznošću**.

Dominantna pozicija **otvorenosti** kao ljudske vrijednosti utiče na povećanje pozitivnih stavova prema homoseksualnosti. *Homopozitivnost* podrazumijeva suprotstavljanje društvenim i kulturnim normama, prihvatanje ideje slobode, ali i prava pojedinaca da žive kako žele i podržavaju pravne i političke promjene u cilju stvaranja sistema koji ne isključuje LGB osobe. Upravo ta mogućnost za kritičko promišljanje i društvene i političke promjene nailazi na otpor unutar antirodnih inicijativa. **Vrijednovanje otvorenosti suprotno je vrijednovanju konzervativizma**. Sukob vrijednosti se uglavnom otkriva u dinamici između promjena stabilnosti (sistema i kulture) i između prošlosti i budućnosti (kao vizije ili željenog konteksta).

Dominantna pozicija **univerzalizma** kao ljudske vrijednosti utiče na povećanje pozitivnih stavova prema homoseksualnosti. Za razliku od vrijednosti otvorenosti, **vrijednost univerzalizma nema značajnijeg uticaja u dimenziji „usvajanja“, odnosno podržavanja prava na usvajanje djece od strane istopolnih parova. Vrijednovanje univerzalizma je u suprotnosti sa vrijednovanjem moći**. Konflikt vrijednosti se uglavnom otkriva u dinamici briga prema sebi/briga prema drugima. Jedna od ključnih antirodnih tačaka argumenata je ideja da je rodna ravnopravnost (uključujući napredak u pravima i statusu LGBTIQ osoba) davno zakašnjeli cilj koji je sada otišao predaleko na štetu bijelih heteroseksualnih cisrodnih muškaraca (maskulinitet u krizi).

Vrijednosti kao što su otvorenost i univerzalizam čija motivacija leži u slobodi od anksioznosti otvaraju potencijal za mobilizaciju ka pozitivnim i podržavajućim stavovima prema homoseksualnosti. **Ono što nedostaje u našem kontekstu je izbor politika i strategija mobilizacije koje se ne zasnivaju na strahu/anksioznosti, već na nadi, kritičkom mišljenju i potencijalu za inovacije i promjene.** Drugim riječima, ove strategije trebaju biti uokvirene motivacijom za preuzimanje rizika i eksperimentisanje kako bi se izgradile nove paradigme društava i kultura koje su inkluzivne i zasnovane na ideji jednakosti i društvenog blagostanja.

Kako da efikasno komuniciramo svoje poruke?

Na osnovu svega navedenog, saborkinjama i saborcima, predlažemo sljedeće smjernice za efikasno i strateško komuniciranje transfeminističkih poruka, sa širokim mobilizatorskim potencijalom:

- ▶ Najmanje efikasan metod argumentovanja je odgovaranje na antirodne narative činjenicama i podacima. Ovaj metod ne odgovara na anksioznost i strah kao glavne emotivne komponente sa kojima komuniciraju antirodni akteri, već poziva na racionalnost.
- ▶ Pričajte priče koje sadrže emotivne ključne tačke, koje grade slike i sa kojima ljudi mogu da se povežu i poistovjete. Ovakav način podržava vizualizaciju transfeminističkih tema i čini ih manje apstraktnima, a više poznatima, te onemogućava dalje otuđivanje sagovornika.
- ▶ Važno je fokusirati se na potencijalno dijeljene vrijednosti i iskustva, te naći zajedničke tačke sa sagovornicima, kako bi se uvideli zajednička opresija, ali i zajednički ciljevi.

► Centrirajte ličnost i osobu u svojim pričama, dajte ljudsko lice priči, sa povezivanjem sa svakodnevnim događajima i izazovima.

► Pričajte i pozitivne priče, dajte dobre primjere, koji pokazuju koliko svi imamo benefita od različitosti u društvu. Nekada nije lako pričati o "uspješnim" pričama kada se suočavamo sa brojnim izazovima i kada smo navikli da govorimo o problemima sa kojima se društvo suočava, ali je neophodno, kako bismo i sebe i druge podsjetili na snagu preživljavanja, dobrog i dostojanstvenog života kojeg zaslužuju svi i kako bismo slavili raznolikost.

► Autoviktimizacija nekad zna biti izuzetno perfidna i nesvjetsna. Važno je da je prepoznamo kao način samosabotaže, ali i opresivni mehanizam koji društvo nameće, te da je izbjegnemo kad govorimo o problemima. Autoviktimizacija može zvučati i kao centriranje jednog identiteta kao jedinog ili centralnog, ali i kao akcentovanje podjele na "mi i oni". Svaka osoba je kompleksna ličnost, pa je naš rodni identitet samo jedan aspekt naše ličnosti. Diskusijom o ovoj kompleksnosti borimo se protiv dehumanizacije koja uvijek djeluje tako što nas svodi na isključivo jedan identitet. Možemo slaviti svoje identitete koji su pod opresijom, bez da pristajemo na svodenje.

► Bez obzira na naše razumijevanje opresije na osnovu različitih identiteta, važno je izbjegavati korišćenje identiteta kao "oružja" u argumentovanju. Narativi koji podržavaju podjelu na "mi" i "oni" su kontraproduktivni i jačaju jaz između nas i sagovornika.

► Efikasne priče imaju jasnu strukturu: aktere, tok priče, vrijednosti, zajedničku bazu i poziv na akciju. Priča radi priče, koja ne šalje jasnu poruku sagovorniku šta se traži od njega ili nje, ne postiže cilj.

► Koliko god da je važno da govorimo o sebi i da pratimo princip “ništa o nama bez nas”, takođe je važno i da gradimo mrežu osoba koje govore o nama na pozitivan način - tako se stvara slika šire podrške, a mi bivamo percipirani kao dio društva - što i jesmo. Priče i slike koje nas pokazuju u zajedništvu, sa našim porodicama, prijateljima/cama, kolegama/inicama, saborcima/kinjama i svima drugima koji su dio naših života pokazuju da nijesmo sami i izolovani. Takođe, ovakve priče jačaju i važnost podrške i zajedništva, što takođe gradi osjećaj empatije i poistovjećivanja, jer je svima važno da pripadaju i da osjećaju razumijevanje, podršku i ljubav.

► Ukoliko u narativu koristite antagonistu, kako bi pokazali protiv čega se borite, važno je da pokažete da je to “zajednički neprijatelj”, odnosno da to nije neprijatelj samo transfeminstima/kinjama, već cjelokupnom društvu. Takođe je važno ne predstavljati osobu koja je nosilac neprijateljske poruke prema nama kao problem, već adresirati vrijednosti koje osoba zastupa kao one koje dovode do opresivnog ponašanja i jačanja opresivnog sistema.

► Govorite što razumljivijim jezikom, prilagođavajući se “publici”. Zvijezda vodilja za razumljivost jezika je: Da li bi vas razumjelo dijete u osnovnoj školi kada bi vas slušalo? To ne znači da treba da budete patronizujući prema onima sa kojima razgovarate, već da treba da govorite tako da vas svi razumiju. Sve što imate da kažete, može da se kaže na jednostavan i razumijevajući način. Svaka teorija i argumentacija je onoliko dobra koliko može da je razumije onaj kome je namijenjena.

► Pričanje ličnih priča povećava razumijevanje teme, međutim, treba paziti da se u argumentaciji ne pričaju isključivo lične priče, jer to može dovesti do fetišizacije naših života, te promovisati samo određene modele ličnih priča kao poželjne. Važno je i u ličnim pričama da negujemo raznolikost, različite životne priče, kao i različite pristupe u pričanju istih.

Nekoliko ključnih aspekata u definisanju svake poruke podrazumijevaju:

- ▷ Identifikovanje ciljne publike (ne možemo se isto svakoj publici obraćati) i razumijevanje njenih stavova, vrijednosti i ponašanja
- ▷ Identifikovanje cilja koji želimo da postignemo porukom
- ▷ Formulisanje poruke da bude jasna i razumljiva, sa jasnom vrijednosnom porukom i jasnim pozivom na akciju (ukoliko poruka ne traži nešto jasno od onoga ko je dobija, moguće je da neće ni uticati na promjenu stavova i/ili ponašanja)
- ▷ Poruke je važno testirati. Ovo je korak koji se često preskače jer nam poruke zvuče efikasno, ne uzimajući u obzir naše sopstvene predrasude i subjektivnost.
- ▷ Važno je analizirati uspjeh konkretnih poruka u kontinuitetu.
- ▷ Poruke je potrebno ponavljati mnogo puta kako bismo bili sigurni da su se "primile".

Svaka poruka ima 4 sloja :

1. Informaciju koju šaljemo– ono osnovno i očigledno, može sa-
držati činjenice, vrijednosti ili emotivni sadržaj
2. Šta mislite o sebi – kroz ono što govorimo šaljemo snažnu po-
ruku kakvo je naše mišljenje o sebi (da li sebe posmatramo s
poštovanjem, kroz autoviktimizaciju ili nešto treće)
3. Šta mislite o onome kome govorite – kroz ono što govorimo
takođe šaljemo poruku šta mislimo o onima koji primaju naše
poruke (da li ih posmatramo s poštovanjem, patronizacijom,
da li mislimo da su obrazovani, progresivni ili “zatucani” ili ne-
što drugo)
4. Šta očekujete od onoga kome govorite – kroz poruku uvijek
šaljemo naša očekivanja od onih koji primaju poruke, odno-
sno da li očekujemo da djeluju, te nešto promijene u sebi ili
svojoj okolini.

Antirodni argumenti i kako možemo da odgovorimo?

Postoji više načina da se odgovori na antirodne argumente ukoliko procijenimo da je važno odgovoriti na njih u datom kontekstu. Jedan od načina je da se pruže **protiv-argumenti**, koji imaju za cilj da razbiju mitove perpetuirane antirodnim argumentima, da ih delegitimišu i ukažu na to da su besmisleni. Takođe, način je pružanje **alternativnih argumenata**, koji imaju za cilj da pruže konstruktivne i pozitivne stavove i slike, kao alternativu dehumanizujućim antirodnim narativima.¹³ U nastavku teksta vam pružamo neke od najučestalijih antirodnih argumenata i naše prijedloge za odgovor. Naravno, spisak nije konačan, te zavisi vrlo od konteksta u kojem se nalazimo, a samim tim zavise i naši odgovori.

¹³ Council of Europe. (n.d.), Develop tool – Step-by-step guide to human rights based narratives, Develop tool., Council of Europe. Dostupno na: pjp-eu.coe.int/en/web/human-rights-speech/develop

ANTIRODNI ARGUMENT: Biološki esencijalizam: rod je fiktivna kategorija, žene su diskriminirane na osnovu pola

PROTIV-ARGUMENT: Rod nije ništa više fiktivna kategorija od pola. Pol kao biološka materijalna stvar, često se čini ljudima kao stvarnija od roda, te nešto nepromjenljivo. Međutim, pol je takođe društveni konstrukt i savremena medicina i biologija ga definišu kao spektar, a ne binarnu kategoriju koja se može podijeliti na "muško"- "žensko". Većina teorija koje su ukazivale na drastične razlike između muškaraca i žena (počevši od emotivnih i intelektualnih razlika, pa do fizičkih), a koje su nekad smatrane za naučno utemeljene, danas su pobijene. Naravno, postoje specifičnosti karakteristične za različita tijela, uključujući muška, ženska, trans i interpolna tijela, međutim, pozivanje na biologiju kao nešto u kamen uklesano je naučno neutemeljeno. U prirodi, kojoj pripada i čovjek, postoji mnogo primjera varijacija u tijelu u polnom i rodnom smislu. Recimo, danas biologija poznaje 9 kategorija pola¹⁴, te ne poznaje razlike između muškog i ženskog mozga.¹⁵

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Diskriminacija žena na osnovu njihove reproduktivne uloge je jedan od simptoma patrijarhata, koji zapravo kontroliše i diskriminiše sve nas, bez obzira na to kojeg smo roda. Diskriminacija na osnovu pola ne briše diskriminaciju na osnovu roda, pa su ove dvije pojave neraskidivo povezane, jer podrazumijevaju nasilje i nad tijelom i nad načinom na koji se naša tijela i ličnosti izražavaju. Upravo prepoznajući rodnu diskriminaciju kao ekskluzivno iskustvo žena, pravi se usluga patrijarhatu i onima koji ga zastupaju zarad zadržavanja svojih pozicija moći, jer se tako žene drže u potčinjenom i (auto)viktimizujućem položaju. Patrijarhat pogađa sve nas, na različite načine, o čemu je potrebno da razgovaramo, kako feminizam i rodna ravnopravnost ne bi bili "žensko", već pitanje cijelog društva.

¹⁴ Claire Ainsworth, "Sex redefined", *Nature* 518 (2015): 288–291. Dostupno na: <https://www.nature.com/articles/518288a#/spectrum>

¹⁵ Lise Eliot, "Neurosexism: the myth that men and women have different brains", *Nature* 566 (2019): 453–454. Dostupno na: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-00677-x>

ANTIRODNI ARGUMENT: Trans aktivizam briše žene

PROTIV-ARGUMENT: Aktivizam za prava trans osoba ne briše žene, već se zalaže za iskorjenjivanje diskriminacije prema trans osobama, ali i prema ženama, jer se bori protiv patrijarhata, mizoginije i svih stavova i ponašanja koji osnažuju striktnu rodnu ulogu i norme. Trans aktivizam teži da unaprijedi poziciju transrodnih osoba, i riješi goruće probleme trans zajednice.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Trans aktivizam ne samo da ne briše žene, već je osnažujući za njihovu borbu i postojanje. Trans aktivizam slavi raznolikost žena i svih drugih osoba, uzima u obzir interseksionalnost i različite dimenzije identiteta ističući to da svaka od brojnih ličnih karakteristika može uticati na životne šanse koje osoba ima. Na taj način trans aktivizam promovira inkluzivnost i razotkriva i kritikuje ideje zasnovane na patrijarhalnim i rasističkim premisama. Kako ovo uspijeva trans aktivizmu? Trans aktivizam dovodi u pitanje sve dominantne stavove društva o tome ko zaslužuje, a ko ne zaslužuje dostojanstven život. Ako dostojanstven život, koji podrazumijeva zaštitu od nasilja, sigurnost u svim prostorima, besplatnu i kvalitetnu zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, poštovanje radničkih prava i uopšte pravo na rad, pripada samo onima koje društvo percipira kao prihvatljive i najbolje, živimo u konfliktom i fašističkom društvu, koje promovira prirodnu hijerarhiju. To direktno šteti i ženama i muškarcima. Upravo trans aktivizmom, dovodi se u pitanje ovaj koncept, dovodeći u pitanje normativni pogled na tijelo, rod, seksualnost, porodicu i naciju. Trans aktivizam redefiniše sve ove pojmove, čineći ih humanijima, ravnopravnijima i dostojanstvenijima za sve.

ANTIRODNI ARGUMENT: Trans prava omogućavaju silovateljima i nasilnicima lakši pristup ženskim prostorima, uključujući ženske zatvore

PROTIV-ARGUMENT: Iskustva u mnogim zemljama pokazuju, da se trans žene suočavaju s visokim nivoom rizika od diskriminacije i nasilja u pritvoru, od strane drugih zatvorenika ili zatvorskog osoblja. Smještanje trans žena na muška odjeljenja, dovodi ih u direktan rizik od silovanja, psihološkog i fizičkog nasilja, koji mogu završiti i fatalnim ishodom. Dodatno, nedostatak dokumentovanih slučajeva o zloupotrebama u odnosu na zatvorski sistem, ukazuju na činjenicu da su ovakve zloupotrebe malo vjerovatne, naročito u izrazito patrijarhalnim sredinama.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: U osnovi ovog argumenta leži tvrdnja da je glavni alat patrijarhalnog nasilja *penis* i *muško tijelo*. Ovi argumenti ne prepoznaju tijelo trans žena kao žensko ili trans tijelo, već u osnovi imaju biološki esencijalizam. Iako smo u potpunosti svjesni_e legitimnosti dubokog straha od silovanja i fizičkog nasilja u svim sferama društva, smatramo da je važno da odbacimo ideju da je uzrok nasilja nad ženama muško tijelo i penis, kako ne bismo tretirali simptome, već uzroke. Svako tijelo služi za život, za uživanje, za osjećanje, a ne za nasilje. Oni koji koriste tijelo za nasilje, kojeg god da su roda, su proizvod patrijarhalnog režima i svojih političkih i životnih izbora, nikako datost svog roda. Kako bismo prestale: i da svodimo ličnosti na polne organe, na taj način pojednostavljujući nečiju osobu i dehumanizujući je, potrebno je da ulazimo u razgovore u kojima propitujemo sopstvene i kolektivne mehanizme odbrane patrijarhata, koji nam ne dozvoljava da razumijemo raznolikost tijela. Samo izlaskom iz ovih okvira, možemo se suprotstaviti nasilju u svim prostorima, uključujući sigurnim.

ANTIRODNI ARGUMENT: Politika identiteta skreće sa klasne borbe

PROTIV-ARGUMENT: Borba za prihvatanje ljudi određenog identiteta i klasna borba nijesu odvojene, već ispreplijetane. Upravo ovu ispreplijetanost podrazumijeva koncept interseksionalnosti, odnosno činjenica da svi imamo više identiteta i iskustava, te da se zahvaljujući njima nalazimo u mreži moći, u kojoj svi doživljavamo opresiju na određeni način, te svi imamo neke privilegije u odnosu na nekog drugog. Tvrdnja da treba prioritizovati klasnu borbu je redukcionistička i korišćena je kroz istoriju za ućutkivanje žena koje su pozivale na uključivanje feminističkih pitanja u klasna pitanja.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Borba za trans osobe jeste i klasna borba i tako je treba i posmatrati. Kada su ljudi ugnjetavani i klasno zbog svog identiteta, kao što trans osobe jesu, jer disproportionalno su pogođeni siromaštvom i beskućništvom, kao i kršenjem radničkih prava, neophodno je uključiti pitanja i trans osoba i svih drugih marginalizovanih grupa u klasne borbe.

ANTIRODNI ARGUMENT: Trans žene su socijalizovane kao muškarci i živjele su sa muškim privilegijama, te stoga nemaju ženska iskustva

PROTIV-ARGUMENT: Socijalizacija u okviru patrijarhalnih društava podrazumeva nametanje specifičnih binarnih rod-
nih uloga deci od strane porodice, vaspitno-obrazovnih usta-
nova i generalno svih društvenih institucija koje tokom života
imaju uticaj na nas. Bez obzira na postojanje nekih šablona i
identičnih obrazaca vezanih za vaspitanje sa kojima se susre-
ćemo u okviru socijalizacije, na naše ličnosti i identitete utiču i
mnogi drugi faktori. Nemaju sve žene, niti svi muškarci, iden-
tično iskustvo socijalizacije i u skladu sa tim ne može se go-
voriti o jednom jedinstvenom ženskom ili muškom iskustvu.
Transrodne osobe takođe nemaju identična iskustva kada se
posmatra njihov odnos prema svom rodnom identitetu. Kada
je reč o društvenim privilegijama, cis beli heteroseksualni
muškarci ih svakako imaju u slučajevima kada se svojim rod-
nim izražavanjem i ponašanjem uklapaju u sve zadate norma-
tive. Ukoliko na bilo koji način krše rodne norme te privilegije
izostaju i patrijarhat ih stavlja u poziciju da se ili povinuju nje-
govim zahtevima ili da budu i sami diskriminirani.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Neke transrodne osobe se autuju u
vrlo ranom detinjstvu i usled toga od malih nogu trpe različite vido-
ve nasilja najpre u okviru porodice, a kasnije i škole. Roditelji kod ta-
kve dece najčešće pokušavaju da koriguju rodno izražavanje i rodne
uloge koje ta deca prisvajaju i u tom procesu vrše nasilje nad njima.
Trans devojčice su posebno izložene nasilju i to najčešće od strane
očeva koji od njih očekuju ispoljavanje muške rodne uloge koju one
ne žele da usvoje. Neka deca iz straha od nasilja i podsmevanja pri-
hvataju rodne uloge koje im ne odgovaraju i trude se da se uklope u
društvo uprkos tome što su svesna da su drugačija od ostale dece.
Trans deca često imaju traumatično detinjstvo, puno nasilja upravo
zbog načina socijalizacije koji im je nametnut.

ANTIRODNI ARGUMENT: Trans žene nisu žene jer nemaju ženska iskustva vezana za menstruaciju ili rađanje

PROTIV ARGUMENT: Iskustva koja se tiču menstrualnog ciklusa svakako nisu ista kod svih žena jer niti su dužina i dinamika ciklusa identične kod svake osobe niti sve žene na isti način doživljavaju ove fiziološke promene. Pored toga neke žene nemaju menstrualni ciklus jer su se rodile bez materice, a nekima materica bude odstranjena iz zdravstvenih razloga. Kada je reč o rađanju mnoge žene uopšte ne žele da rađaju ili pak iz raznih razloga nisu u mogućnosti da rode. Sve to ih ne čini manje ženama od onih koje imaju menstrualni ciklus i koje su rađale. Ovaj antirodni argument šteti svim ženama jer ih svodi na fiziološke promene i/ili na reproduktivnu funkciju čime se zapravo kreira veza između ženskog tela i nametnutih društvenih normi. U skladu sa tim društvo ženama koje ne žele ili ne mogu da rode nameće osećaj manje vrednosti i srama. Isticanjem i povezivanjem bioloških telesnih funkcija sa ženskim rodnim identitetom naturalizuju se rodne uloge koje ženu stavljaju u nepovoljan društveni položaj. Rađanje i briga o deci su obaveze koje društvo smatra da svaka žena treba da ispuni čime joj se nameću specifična društvena očekivanja koja ona mora da ispuni jer joj po "prirodi" pripadaju. Ta očekivanja po pravilu podrazumevaju puno neplaćenog rada.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Iskustva vezana za fiziološke procese i telesne funkcije mogu biti nešto što nas povezuje, ali nikako ne smeju biti odrednice identitetske kategorije kao što je rod. Stavljanje znaka jednakosti između ženskog tela i ženskog iskustva je pre svega nemoguće jer ni jedno žensko telo nije isto niti je svako žensko iskustvo isto. Pored toga, insistiranje na povezanosti bioloških polnih karakteristika i ženskog roda vrši se naturalizacija društveno konstruisanih rodnih normativa i podržava ideja da su žene biološki predodređene za neke društvene uloge. Time se potkopavaju feministički napori i sabotira borba za rodnu ravnopravnost u društvu.

ANTIRODNI ARGUMENT: Kritika prema trans osobama je odraz demokratske prakse i slobode govora

PROTIV-ARGUMENT: Svačija sloboda govora prestaje onamo će narušava nečije pravo na dostojanstvo, zdravlje, kvalitetan život i ljudska prava. Korišćenje slobode govora kao koncepta bez ograničenja je jedan od osnovnih postulata desničarskih i fašističkih politika, koji ima za cilj da promoviranjem apsolutne slobode, promoviraju zapravo slobodu onih koji imaju najviše moći i kapitala u društvu, na uštrb onih koji nemaju ili imaju značajno manje. Jedan od osnovnih principa demokratije je jednakost ljudi unutar iste te njihovih prava na autonomiju, integritet i dostojanstvo, samim tim ne možemo reći da je "kritika" koja zahtijeva isključenje ili diskriminaciju transrodnih osoba opravda principima demokratije

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Demokratska praksa bi podrazumijevala da diskutujemo o tome koliko su različitosti bogatstvo društva, te na koji način možemo da unaprijedimo društvene uslove koji dovode do diskriminacije trans osoba, ili bilo koje druge grupe ljudi. Kritika postojanja određene grupe ljudi je upravo suprotno od demokratske prakse, to je zapravo praksa koja ima za cilj rušenje demokratije i solidarnog društva.

ANTIRODNI ARGUMENT: Trans deca ne postoje i veća vidljivost trans osoba dovodi do epidemije trans dece

PROTIV-ARGUMENT: Iskustva odraslih trans osoba koje su u ranom detinjstvu osvestile to da se njihov rod ne poklapa sa polom dodeljenim na rođenju najbolji su indikator dokaz su da trans deca postoje. Veća vidljivost i dostupnost informacija o transrodnosti tokom poslednje decenije, kao i institucionalno priznanje transrodnosti i rodne disforije, doveli su do toga da se sve više adolescenata i mlađe dece sve ranije odlučuje na autovanje. Uz ovu pojavu se poslednjih godina javljaju i brojne naučno neutemeljene nepotvrđene anti-trans teorije i koncepti poput "ubrzane rodne disforije" (eng. rapid-onset gender dysphoria) koji pokušavaju da delegitimizuju postojanje trans dece, ali bezuspešno. Kao primjer nelegitimnosti ovog koncepta može se navesti njegovo problematično poreklo; naime, pomenuti koncept kreiran je 2016. godine na nekoliko web sajtova koji su poznati po širenju transfobije, a već naredne godine je dospao i u akademsku literaturu. Međutim, vrlo brzo se pojavila naučna kritika ovog koncepta i same metodologije putem koje se uopšte došlo do prezentovanih transfobičnih argumenata. Urednik naučnog časopisa *PLOS One*, u kome se pojavila ova transfobična studija, se kasnije izvinio trans i rodno nebinarnoj zajednici "zbog propusta koji su se desili tokom prvobitne procene studije". Ni Svetska zdravstvena organizacija (WHO), ni Svetska profesionalna asocijacija za transrodno zdravlje (WPATH), kao ni Američka psihijatrijska asocijacija (APA) ne priznaju legitimitet ovog koncepta.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Slobodu da istražuje sopstveni rodni identitet treba da ima svako dete i svaka osoba nezavisno za godine starosti. Ukoliko dete želi da svoj rodni identitet izražava na drugačiji način od društveno očekivanog treba mu to dopustiti jer će u suprotnom pritisak roditelja i okoline dete doživeti kao nasilje. Medicinski tretmani koji su imali za cilj da osoba svoj rod izražava u skladu sa oznakom pola dodeljenom na rođenju naučno su odbačeni kao neuspešni, a pored toga i kao neetički. Deci se od malena nameću rodne uloge i ponašanja koja se smatraju društveno prihvatljivim u zavisnosti od toga kog je roda dete. Na taj način se deca uče da su jedino binarne rodne norme društveno prihvatljive i zahvaljujući tome nekada im treba puno hrabrosti da ih prekrše uprkos snažnoj potrebi i želji da žive u skladu sa rodnom koji osećaju kao svoj. Takođe, u nekim slučajevima deca samo žele da istražuju svoj rod ali to ne mora nužno da znači da su transrodna. Zabrane takvog ponašanja nemaju nikakvog smisla jer ukoliko je dete transrodno tu činjenicu nije moguće promeniti, a ukoliko nije transrodno svakako će samo doći do tog zaključka. Zbog toga decu treba podržati da se rodno izražavaju kako žele i da preispituju tradicionalne rodne uloge jer ćemo im na taj način dečinstvo učiniti prijatnijim i sigurnim. Dodatno, odgajanje novih generacija sa više slobode nego što im patrijarhat dopušta, bez obzira da li su na kraju deca transrodna ili samo istražuju i eksperimentišu, je jedan od načina borbe protiv patrijarhata.

ANTIRODNI ARGUMENT: Transrodnost je novotarija, mladi se autuju kao transrodni da bi pratili trendove

PROTIV-ARGUMENT: Postoje brojni dokazi o postojanju transrodnih osoba kroz istoriju u različitim kulturama širom sveta. Termin transrodnost je novijeg datuma, javlja se u drugoj polovini 20. veka, ali je sam koncept transgresije binarnih rodних uloga, ponašanja i identiteta koji se ne uklapaju u binarne kategorije mnogo stariji te imamo primere dokaza za to koji datiraju par hiljada godina unazad. Odbijanje nekih ljudi da se uklape u binarne rodne kategorije i usvajanje rodnog identiteta koji je suprotan polu dodeljenom na rođenju nije ništa novo niti je došlo sa Zapada. Na post-Jugoslovenskom prostoru postoje brojni primeri ljudi koji su tokom celog 20. veka živeli u rodnoj ulozi suprotnoj od očekivane. Neki od tih primera su Stojan Komita srpski heroj iz I svetskog rata rođen 1900. godine, zatim Ljuba Prener pisac i advokat rođen u Sloveniji 1906. godine. Danas se veliki broj mladih ljudi autuje jer su uslovi za to povoljniji nego pre dve, tri ili više decenija. Teorije o praćenju trendova su se na našim prostorima sredinom 2000-ih godina vezivale i za osobe homoseksualne orijentacije. Na isti način se te teorije danas plasiraju kada je reč o transrodnim osobama, a jasno je da ih plasiraju oni koji uopšte nisu upoznati sa ovom temom.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Autovati se kao transrodna osoba nije lako pre svega zbog visokog stepena diskriminacije trans osoba u svim sferama društva. Istraživanja pokazuju da je ispoljavanje transfobije naročito izraženo kod adolescenata te su mnoge trans osobe prinuđene da zbog vršnjačkog nasilja napuste srednju školu ili je završe vanredno. Socijalna tranzicija za svaku trans osobu podrazumeva veliki izazov baš zbog straha od neprihvatanja i odbacivanja od strane porodice i prijatelja. Autovanje podrazumeva i početak ispoljavanja i življenja istinskog rodnog identiteta i rodnog izražavanja kao i korišćenje odgovarajućih rodnih zamenica i novog izabranog imena. Sve to izaziva olakšanje za trans osobu, ali istovremeno prouzrokuje i veliku količinu stresa jer je drugim ljudima potrebno objasniti sve te promene. Ta objašnjenja zahtevaju dosta emotivnog ulaganja, a vrlo često se završavaju negiranjem i odbijanjem druge osobe da prihvati ono što čuje. Zbog toga je zaista malo verovatno da bi se bilo ko radi praćenja trendova upuštao u ceo proces prihvatanja drugog identiteta i rizikovao da ga svi odbace.

ANTIRODNI ARGUMENT: Svako može da tvrdi da je bilo šta

PROTIV-ARGUMENT: Apsolutno ni sada ne postoje nikakva ograničenja da bilo ko za sebe tvrdi da je bilo šta. Kada su diskusije o rodu i rodnom izražavanju u pitanju važno je imati u vidu da se nečije izjašnjavanje u odnosu na sopstveni rod jednostavno ne tiče bilo koga drugog te da je ono što je važno, jeste da ljudi imaju pravnu mogućnost da njihov rod bude prepoznat, jer živimo u društvu u kojem je rod izuzetno važna kategorija, a ukoliko smo pravno nevidljivi kao ono što jesmo u smislu roda, to povlači za sobom ne samo diskriminaciju i nasilje, već nemogućnost da pristupimo brojnim servisima i uslugama, ali i pravima (npr. pravo na rad, pravo na penziju, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo da pređemo granicu itd). Ukoliko pođete u banku ili poštu npr, a nemate ličnu kartu koja odgovara vašem ličnom opisu (odnosno izgledate onako kako tipično izgledaju osobe ženskog roda a u ličnoj karti vam stoji oznaka pola M), nećete biti u mogućnosti da podignete novac sa svog računa, ili otvorite uopšte račun, ili pošaljete i primite paket, a da ne doživite prilično intenzivno nasilje. Da imamo pravo da sami sebe odredimo je osnovni preduslov dostojanstvenog života, ali i preduslov za ostvarenje naših prava koja nam trebaju na svakodnevnom nivou i u svakodnevnim situacijama.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Zar nije lijepa pomisao na društvo u kojem imamo slobodu da sami sebe odredimo, i da to ne radi niti država, niti neko ko sjedi preko puta nas, niti neko u online prostoru?

ANTIRODNI ARGUMENT: Poznate ličnosti se autuju kao transrodne ili rodno nebinarne da bi privlačile pažnju i sticale publicitet

PROTIV-ARGUMENT: Vidljivost transrodnih osoba tokom poslednje decenije u velikom je porastu, stoga ne čudi i to što se veliki broj poznatih ličnosti autuje i govori o svom trans ili rodno nebinarnom identitetu. Na sličan način kao što je nekada za sportiste i sportistkinje na Zapadu bilo nezamislivo da se autuju kao osobe homoseksualne orijentacije, a u savremenom dobu je to mnogo prihvatljivije, i to mnogo njih i čini, tako je i za trans i rodno nebinarne osobe u svetu muzike i filma danas mnogo prihvatljivije da se autuju nego ranije. Uprkos tome što autovanje donosi medijsku prisutnost, taj čin i te kako može da se negativno odrazi na njihovu karijeru, te im taj publicitet često donosi samo štetu. Mediji o njima izveštavaju isključivo na senzacionalistički način koji između ostalog podrazumeva i isticanje detalja koji na bilo koji način degradiraju ili u negativnom svetlu predstavljaju te osobe.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Transrodne i rodno nebinarne poznate ličnosti su kao i sve druge trans osobe izložene diskriminaciji i vrlo dobro poznaju osećaj usamljenosti u svetu koji za našu zajednicu generalno predstavlja izuzetno neprijateljsko okruženje. Neke od njih koriste svoju poziciju uspešnih poslovnih ljudi i odlučuju da se autuju kako bi uticale na širenje svesti o transrodnosti i problemima sa kojima se trans osobe susreću. Zahvaljujući nekim javno autovanim poznatim trans i rodno nebinarnim osobama mnogi od nas pronalaze rol modele i odlučuju da se autuju.

ANTIRODNI ARGUMENT: Trans muškarci menjaju rod zbog lošeg položaja žena u društvu i straha od muškog nasilja

PROTIV ARGUMENT: Iskustva i brojna svedočenja javno autovanih trans muškaraca nedvosmisleno ukazuju na to da je njihov ulazak u socijalnu i/ili medicinsku i pravnu tranziciju motivisan isključivo time što se njihov unutrašnji osećaj rodnog identiteta ne preklapa sa polom koji im je pripisan po rođenju. Da bi trans muškarac bio prepoznat kao muškarac u društvu on mora proći medicinsku i pravnu tranziciju kako bi se njegovo ime i oznaka pola u ličnim dokumentima poklapali sa muškim rodom sa kojim se identifikuje. Ulazak u medicinsku tranziciju podrazumeva minimum godinu dana psihijatrijske procene (najčešće to traje i duže), zatim doživotnu hormonsku terapiju i konačno hirurške intervencije. Pravna tranzicija odnosno promena ličnih dokumenata uslovljena je medicinskom tranzicijom i ako uzmemo za primer Srbiju u najboljem slučaju pravna tranzicija traje minimum dve godine, dok u nekim državama je i nemoguće proći pravnu tranziciju jer zakonski nije regulisana ili je zabranjena. Loš položaj žena u društvu je neupitan kao i strah od muškog nasilja, međutim to nije dovoljno da bi bilo koja žena sebe izložila ovako komplikovanoj proceduri koja bi pritom značajno uticala i na njeno psiho-fizičko stanje zahvaljujući telesnim promenama koje uslovljavaju hormonska terapija i hirurški zahvati. Uz to treba uzeti u obzir i socijalnu tranziciju i sve izazove i probleme koje ona donosi od kojih su svakako najteži oni koji se tiču transfobije. Društveni položaj transrodnih osoba je vrlo nezavidan bez obzira na to da li je reč o trans muškarcima ili trans ženama.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Trans muškarci su izloženi transfobičnim, a često i mizoginim napadima i komentarima bez obzira na to u kojoj su fazi tranzicije. Strah i rizik od rodno zasnovanog nasilja kao i nasilja motivisanog transfobijom su prisutni i nakon prolaska kroz sve faze tranzicije. U skladu sa tim jasno je da se i trans muškarci u transfobičnim društvima suočavaju sa velikim brojem problema sa kojima se suočavaju i žene što je još jedan razlog za solidarnost i međusobnu podršku u borbi za zajednički cilj ka društvu bez rodno zasnovane diskriminacije.

ANTIRODNI ARGUMENT: Trans žene u sportu imaju veće šanse za pobjedu zahvaljujući "muškom" pubertetu kroz koji su prošle

PROTIV-ARGUMENT: Da bi se trans žene takmičile u ženskoj konkurenciji u sportu postoji niz uslova koje moraju da ispune, a ti uslovi osim prolaska kroz medicinsku tranziciju obuhvataju i korigovanje nivoa testosterona. Ovi uslovi zahtevaju invazivne terapijske tretmane koji utiču na psiho-fizičko stanje osobe i otežavaju treniranje. Kao jedna od prednosti koje navodno trans žene imaju navodi se i konstitucija tela iako nemaju sve trans žene istu konstituciju. Osim toga ako posmatramo konstituciju tela kao svojevrsnu prednost koja nepravedno omogućava postizanje boljih rezultata onda bi se konstitucija trebala razmatrati u svim sportovima nevezano za podjelu na rodne kategorije kao što je to recimo slučaj u boksu u kome su uvedene težinske kategorije. Ipak, u mnogim sportovima ne postoje ovakve potpodele tamo gde postoje znatne razlike među takmičarima ili takmičarkama, npr. visina u košarci. Ukoliko pogledamo statistiku i uporedimo prosečnu visinu i građu žena iz Skandinavije i žena iz Japana takođe ćemo videti da postoji veliki disparitet kad je konstitucija tela u pitanju pa se ipak sportovi ne dele prema geografskim regionima. Stoga, podele u sportu se anatomske ne mogu jednoznačno povezati sa razlikama između bioloških polova, ali se istorijski jasno mogu povezati sa najranijim teorijama pola i rase koje su bile zastupljene na tlu Evrope i Sjedinjenim Američkim Državama.

ALTERNATIVNI ARGUMENT: Sport kao jedna od društvenih institucija ima dugu tradiciju diskriminisanja žena. Od zabrana da se uopšte takmiče, preko manjih plata, pa do nemogućnosti da budu na značajnim funkcijama u okviru sportskih saveza i važnih sportskih institucija. Posebno je potrebno istaći istorijsku diskriminaciju ne-belih žena koje su oduvek označavane kao pretnja za ženski sport i to na vrlo sličan način kao što je danas slučaj sa trans ženama. Na primer, drugačija konstitucija koju imaju crkinje u odnosu na bele žene sa Zapada predstavlja se i dan danas kao nepravedna prednost u sportu iako je svima jasno da je za dobre rezultate u sportu potrebno mnogo više od telesne konstitucije. Isticanje fizičkih prednosti je zapravo samo još jedan izgovor za diskriminisanje trans žena i tome u prilog govori i najnovija odluka Međunarodne šahovske federacije da zabrani trans ženama da se takmiče na ženskim turnirima. Zabrane i isključivanja trans žena iz sportskih takmičenja štete svim ženama jer se baziraju na ideji da je telo bele žene sa Zapada zapravo normativ u odnosu na koji treba vršiti merenja i procene toga ko može da se takmiči u ženskoj kategoriji. Mnoge poznate takmičarke su tokom 20. veka izgubile svoje medalje zahvaljujući testovima za utvrđivanje pola kojima su bile podvrgnute. Iako je kasnije nauka osporila tačnost tih testova, karijere i životi tih žena su već bili uništeni.

Identiteti i terminologija¹⁶

POL predstavlja skup tjelesnih karakteristika na osnovu kojih nam društvo dodjeljuje jednu kategoriju: muški ili ženski pol. Te karakteristike su: polni hromozomi, polne žlijezde i hormoni, spoljašnji i unutaršnji polni organi, kao i sekundarne polne karakteristike. Pol kao kategoriju više ni medicina ni biologija ne prepoznaju kao nepromjenljive činjenice i binarne kategorije, već kao spektar, ali i društveni konstrukt.

Muški pol tradicionalno u medicini podrazumijeva XY polne hromosome, viši nivo testosterona, testise, prostatu i penis, kao i veću maljavost, bradu, „muški tip građe“ – uže kukove, šira ramena, razvijeniju muskulaturu.

Ženski pol medicina opisuje posjedovanjem XX polnih hromozoma, višim nivoom estrogena, jajnika, materice i vagine, kao i manjom maljavošću, nedostatkom dlaka na licu, „ženskim tipom građe“ – širi kukovi, uža ramena, dojke, nerazvijena muskulatura.

¹⁶ Asocijacija Spektra je za potrebe edukacije institucija i opšte javnosti, a uz konsultaciju transrodne i interpolne zajednice Crne Gore i regiona, razvila terminologiju koja na poštujući i adekvatan način adresira živote i stvarnosti transrodnih i interpolnih osoba.

Postoje muškarci koji nemaju malje, nemaju bradu ili imaju rijetku bradu, imaju šire kukove i uža ramena, imaju više masti, manje razvijenu muskulaturu, višičije glasove, kao i penise različitih veličina. Postoje muškarci koji su rođeni sa 45 XO, 47XXY, 45X/46XX, 46XY/47 hromozomima; koji imaju testise razvijene u različitom stepenu, imaju ostatke jajnika, dok neki imaju vagine. Neke osobe su rođene sa XY hromozomima, ali im od samog rođenja tijelo ima "tipičan ženski izgled".

Muškarci koji su rođeni sa različitim varijacijama polnih karakteristika koje su opisane se zovu **interpolni muškarci**. Nekada, na rođenju, ljekari/ke odluče da je ovakva beba "nedefinisanog" pola, te da joj je najbolje odrediti ženski pol, pa urade operacije "korekcije pola". U mnogo slučajeva ovakve bebe kad odrastu shvate da se osjećaju kao muškarci (često ni ne znajući šta im je urađeno pri rođenju), te uđu u proces prilagođavanja pola.

Neki muškarci se rode kao bebe koje su tipično opisane kao bebe ženskog pola, a kasnije tokom života shvate da se osjećaju kao muškarci. Ove osobe se zovu **trans muškarci**. Neki trans muškarci odluče da uđu u proces prilagođavanja pola, a neki ipak ne, ali odluče da žive kao muškarci, bez fizičkih promjena.

Postoje žene koje imaju malje, imaju dlake po licu, imaju uže kukove i šira ramena, imaju manje masti, više razvijenu muskulaturu, dublje glasove, kao i vagine koje različito izgledaju. Postoje žene koje su rođene sa 45 XO, 47XXY, 45X/46XX, 46XY/47 hromozomina; koji imaju jajnike razvijene u različitom stepenu, imaju unutrašnje testise, dok neke imaju penise. Neke žene su rođene sa XX hromozomima, ali im od samog rođenja tijelo ima tipičan muški izgled.

Žene koje imaju neke od navedenih varijacija polnih karakteristika se zovu **interpolne žene**. Nekada, na rođenju, ljekari/ke procijene da je ovakva beba "nedefinisanog" pola, te da joj je najbolje odrediti muški pol, pa urade operacije "korekcije pola". U mnogo slučajeva ovakve bebe kad odrastu shvate da se osjećaju kao žene (često ni ne znajući šta im je urađeno pri rođenju), te uđu u proces prilagođavanja pola.

Neke žene se rode kao bebe koje su tipično opisane kao bebe muškog pola, a kasnije tokom života shvate da se osjećaju kao žene. Ove osobe se zovu **trans žene**. Neke trans žene odluče da uđu u proces prilagođavanja pola, a neke ipak ne, ali odluče da žive kao žene, bez fizičkih promjena.

Proces prilagođavanja pola može podrazumijevati uzimanje hormonske terapije, neke od operacija (npr. uklanjanje grudi / ugradnju grudi; operacije uklanjanja reproduktivnih organa i/ili rekonstrukciju polnih organa – pravljenje vagine ili penisa); može podrazumijevati sve to zajedno, ali i ništa od ovoga, već samo življenje u društvu onako kako se osoba osjeća. Odluka o ulasku u proces prilagođavanja pola zavisi od mnogo faktora, ne isključivo od želje osobe da pristupi intervencijama prilagođavanja svog tijela. Nekada osoba odluči da ne uđe u proces prilagođavanja pola zbog visokog nivoa nasilja koji doživljava i straha od intenziviranja istog, teške finansijske situacije i straha od nemogućnosti zapošljavanja, nemogućnosti pristupa adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti, zdravstvenih razloga, izostanka podrške u okolini, straha od dalje diskriminacije, i mnogih drugih. Odluka o ulasku u tranziciju, kao i o intervencijama kojima osoba želi da pristupi, jako je kompleksna i nosi određene specifičnosti karakteristične za svaku osobu individualno. Stoga, jako je važno da zdravstveni/e radnici/e njeguju afirmativan pristup, koji uvažava individualne potrebe osobe, te pruža podršku osobi da donese informisanu odluku koja će doprinijeti njenom kvalitetu zdravlja i života.

RODNI IDENTITET je unutrašnji osjećaj kojim osoba sebe doživljava rodno. Podrazumijeva sopstveni osjećaj identiteta kao maskulinog, femininog ili neke od kombinacija istih.¹⁷ Rodni identiteti može biti isti ili drugačiji od pola pripisanog na rođenju.¹⁸

Osoba može da se rodi kao beba ženskog pola i da se osjeća kao žena. Ova osoba je **CISRODNA ŽENA**. Osoba može da se rodi kao beba muškog pola i da se osjeća kao muškarac. Ova osoba je **CISRODAN MUŠKARAC**.

17 Morrow, D. F. , Messinger, L. (2006). Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work Practice, ISBN 0231501862

18 Campaign, Human Rights. "Sexual Orientation and Gender Identity Definitions".

TRANSRODNE OSOBE su osobe čiji se rodni identitet i/ili rodno izražavanje razlikuju od društveno uslovljenih rodni normi vezanih uz pol pripisan na rođenju.¹⁹

Osoba koja se rodila kao beba ženskog pola, ali se osjeća kao muškarac je **TRANS MUŠKARAC**.

Osoba koja se rodila kao beba muškog pola, ali se osjeća kao žena je **TRANS ŽENA**.

Osoba koja se rodila kao beba bilo kojeg pola, ali se ne osjeća ni kao muškarac ni kao žena, ili se osjeća i kao muškarac i kao žena, ili se definiše potpuno izvan binarnih (žensko-muških) normi je **NEBINARNA OSOBA**.

INTERPOLNE OSOBE su osobe čije polne karakteristike ne pripadaju jasno definisanoj muškoj ili ženskoj kategoriji, ili pripadaju obijema kategorijama.²⁰

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, koje smo već opisali/e gore, a osjeća se kao žena je **INTERPOLNA ŽENA**.

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, a osjeća se kao muškarac je **INTERPOLNI MUŠKARAC**.

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, a ne osjeća se ni kao žena ni kao muškarac, ili se osjeća i kao žena i muškarac, ili se definiše potpuno izvan binarnih (žensko ili muško) normi, je **INTERPOLNA NEBINARNA OSOBA**.

INTERPOLNE OSOBE čiji je rodni identitet drugačiji od pola koji im je pripisan na rođenju, nazivaju se **INTERPOLNE TRANS OSOBE**.

19 Altilio, T., Otis-Green, S. (2011). Oxford Textbook of Palliative Social Work. Oxford University Press. p. 380. ISBN.

20 Ghattas., D.C. (2015): How to be a great intersex ally: a toolkit for NGOs and decision makers. ILGA Europe, OII Europe

Dakle, interpolnoj osobi može biti određen ženski pol na rođenju, ali je rod osobe muški. Ovakva osoba se zove **INTERPOLNI TRANS MUŠKARAC**.

S druge strane, interpolnoj osobi može biti određen muški pol na rođenju, ali je rod osobe ženski. Ovakva osoba se zove **INTERPOLNA TRANS ŽENA**.

RODNO IZRAŽAVANJE je način na koji izražavamo svoje rodne identitete. Osobe svih nabrojanih identiteta mogu izražavati sebe na različite načine. Neke žene bilo kojeg rodnog identiteta i/ili polnih karakteristika (cisrodne, transrodne, interpolne) izražavaju sebe onako kako društvo percipira kao „ženstveno“, dok neke onako kako društvo percipira kao „maskulino“, neke miješano, a neke zavisno od osjećaja, raspoloženja i situacije. Isto važi i za muškarce (cisrodne, transrodne i interpolne).

Kakvo god rodno izražavanje da osoba ima, ono ne određuje njen rodni identitet niti govori o njoj kao osobi.

SEKSUALNOST je potpuno odvojena od pola i rodnog identiteta.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA podrazumijeva emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka jednom polu/rodu, nijednom polu/rodu, dva ili više pola/roda.²¹

Sve navedene osobe mogu biti heteroseksualne (strejt), homoseksualne (gej i lezbejke), biseksualne, panseksualne, aseksualne ili ne definisati svoju seksualnost uopšte.

HETEROSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka rodu i/ili rodnom izražavanju drugačijem od svog. Primjera radi, žena bilo kojeg rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili polnih karakteristika, koju privlače muškarci bilo da su cisrodni, transrodni i/ili interpolni, je heteroseksualna.

21 American Psychological Association. *Answers to your questions: For a better understanding of sexual orientation and homosexuality*. Washington, DC: Author, 2008.

HOMOSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka istom rodu. Npr. Muškarac (bilo da je cisrodan, transrodan i/ili interpolan) kojeg privlače muškarci, bez obzira na njihov rodni identitet, rodno izražavanje i/ili polne karakteristike, je homoseksualan (gej).

BISEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka dva roda (muškom i ženskom). Pr. Muškarac (cis, trans, inter) kojeg privlače i muškarci (cis, trans, inter) i žene (cis, trans, inter) je biseksualan.

PANSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka više rodova i/ili rodnih izražavanja. Pr. Žena, muškarac ili nebinarna osoba (bilo kojeg rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili polnih karakteristika) kojeg/u privlače osobe nezavisno od roda/rodnog izražavanja/ pola je panseksualna/an.

ASEKSUALNE OSOBE mogu osjećati emotivnu i/ili romantičnu privlačnost prema drugim osobama, ali ova privlačnost ne mora biti realizovana kroz seksualnu praksu.

Važno je imati na umu da osoba definiše svoju seksualnu orijentaciju u skladu sa sopstvenom percepcijom sebe, te da nema šablona po kojem možemo pretpostaviti nečiju seksualnost. Seksualnost obuhvata mnoge aspekte života, kao što su privlačnost prema osobi, seksualnu praksu i sopstvenu seksualnu identifikaciju. Do skoro, istraživači/ce su se fokusirali/e u svojim istraživanjima samo na jedan od pomenutih aspekata ili dimenzija, kako bi lakše kategorizovali/e osobe. Međutim, to pojednostavljuje stvarnost. Npr. Osoba se može identifikovati kao heteroseksualna, dok istovremeno svjedoči o povremenim odnosima sa partnerima/kama istog pola/roda.²²

22 Christine E. Kaestle, "Sexual Orientation Trajectories Based on Sexual Attractions, Partners, and Identity: A Longitudinal Investigation From Adolescence Through Young Adulthood Using a U.S. Representative Sample", *The Journal of Sex Research*, 56:7 (2019): 811-826.

Literatura

- Ainsworth, Claire. "Sex redefined". *Nature* 518 (2015): 288–291.
- CeSid - Centar za slobodne izbore i demokratiju. *Ka boljem razumevanju prava LGBTI osoba i njihove pozicije u društvu*, 2021.
- Denkovski, Damjan, Nina Bernarding, and Kristina Lunz. *Power Over Rights: Understanding and countering the transnational anti-gender movement* Volume I. Berlin: Centre for Feminist Foreign Policy, 2021.
- Eliot, Lise. "Neurosexism: the myth that men and women have different brains." *Nature* 566, (2019): 453–454
- ERA. *Attitudes towards LGBTIQ+ people in the Western Balkans, Analytical Report of Public Opinion Poll*, ERA - Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, June 2023.
- Grzebalska, Weronika, Eszter Kováts and Andrea Pető. "Gender as symbolic glue: how 'gender' became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order." *Political Critique*, January 13, 2017.
- Gwenffrewi, Gina. "J. K. Rowling and the Echo Chamber of Secrets". *TSQ: Transgender Studies Quarterly* Volume 9, Number 3 (August 2022): 507–516.
- Koyama, Emi. "The transfeminist manifesto." In *Transfeminism: A Collection*, edited by Emi Koyama, 3–12. Portland: The Feminist Conspiracy Press, 2001.
- Kuhar, Roman and David Paternotte. "The anti-gender movement in comparative perspective." In *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte, 253–272. London: Rowman & Littlefield, 2017.
- Kuhar, Roman and David Paternotte. "'Gender ideology' in movement: Introduction." In *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte, 1–23. London: Rowman & Littlefield, 2017.
- Mayer, Stefanie and Birgit Sauer. "'Gender ideology' in Austria: Coalitions around an empty signifier." In *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte, 23–40, London: Rowman & Littlefield, 2017.
- Schuller, Kyla. *The biopolitics of feeling: race, sex, and science in the nineteenth century*. Durham and London: Duke University Press, 2018.
- Williams, Cristan. "Women's Movement, Trans Inclusion In/Exclusion From." In *The SAGE Encyclopedia of Trans Studies*, edited by Abbie E. Goldberg and Genny Beemyn, 910–913. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021.
- Williams, Cristan. "TERFs." In *The SAGE Encyclopedia of Trans Studies*, edited by Abbie E. Goldberg and Genny Beemyn, 822–825. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021.

